

פתח דבר

מאת ענת רייזל

ספר זה מרכז את הפרות המרכזיים של חקר המדרשים בדורות האחרונים, על כחמישים חיבורים מספרות המדרש והאגדה.

הספר מחולק לשמונה חלקים, על מנת להקל על נוחות העיון וההתמצאות בו. בכל חלק מובאים מדרשים על פי סדר ספרי המקרא, על פי סוג המדרש ועל פי זמנם ההיסטורי של המדרשים: בחלק הראשון מופיעים **מדרשי ההלכה** של התנאים, על פי סדר ספרי התורה; בחלקים השני והשלישי מופיעים **מדרשים על התורה והמגילות** (המכונים 'מדרש רבה') לפי סדר התורה והמגילות. בסמוך למדרשי רבה על המגילות הובאו מדרשים נוספים על המגילות; בחלק הרביעי מובאים **מדרשי דרשות** (המורכבים מרצף של דרשות) על פי זמנם ההיסטורי; בחלק החמישי הובאו **מדרשים על שאר ספרי נביאים וכתובים** על פי סדר המקרא; בחלק השישי הובאו **מדרשים נוספים** בעלי אופי ייחודי (שאינם דורשים את אחד מספרי התנ"ך ואינם מורכבים מדרשות) על פי זמנם ההיסטורי; בחלק השביעי הובאו **ילקוטים** (חיבורים המרכזים מחדש דרשות שהופיעו בספרי מדרש קודמים) על פי זמנם ההיסטורי; בחלק השמיני מובאים **מדרשים קטנים, מדרשי אגדה אבודים** (שלא הגיעו לידינו בשלמותם אך ניתן לשחזר חלקים מתוכם) ו**סיפורים**. בנוסף הובאה רשימה של ספרי אסופות, המרכזים בתוכם יצירות מדרשיות שונות. בנספח לספר הובאו טבלות המציגות את המדרשים על פי עקרונות חלוקה שונים של סוגה ספרותית, זמן עריכה ועוד.

כל פרק בספר דן במספר שאלות יסוד ביחס למדרש המתואר בו:

שם המדרש וייחוסו: מה משמעות שמו של המדרש; האם קיימים לו שמות נוספים ומה משמעותם; למי מייחסים את חיבור המדרש או את עריכתו.

זמן המדרש: מהו פרק הזמן ההיסטורי המשוער שבו נערך המדרש ומהן העדויות לכך.

מקום המדרש: באיזו ארץ או באיזו סביבה תרבותית נערך המדרש ומהן העדויות לכך.

לשון המדרש: באיזו שפה נכתב המדרש (עברית, ארמית גלילית, ארמית בבליית) והאם קיימות בו מילים משפות זרות. בהקשר זה צוינו לעתים גם תופעות לשוניות ייחודיות, המצויות במדרשים השונים.

מבנה המדרש: על פי איזה עיקרון בנוי המדרש, האם קיימת בו חלוקה פנימית ומהם מאפייניה. בסעיף זה נידונו גם תופעות הקשורות למלאכת העריכה של המדרש.

תוכני המדרש: סקירה קצרה של הנושאים שבהם דן המדרש, הצורות הספרותיות הנפוצות בו, רעיונות ייחודיים המופיעים בו ולעתים גם הדגמות קצרות מתוך המדרש; בחלק מהפרקים נוספו שאלות דיון ייחודיות הנוגעות לאותו המדרש, כגון גילוי המדרש מחדש או האגדה במדרשי ההלכה של התנאים.

מהדורה ביקורתית: בסעיף זה תוארו המהדורות הביקורתיות (במדרשים שאכן קיימות עליהם מהדורות כאלו), ובהיעדרן צוינו המהדורות המסורתיות המקובלות למדרש.

בסיום כל פרק מובאת **ביבליוגרפיה** הכוללת רשימה חלקית של מהדורות המדרש הנפוצות, פירושים על המדרש, עדי נוסח שראו אור, ומהדורות המדרש באנגלית במקרים שבהן יש מהדורות כאלו. כמו כן מובאת רשימת מחקר שסייעה לכתיבת הפרק והצעה לקריאה נוספת.

לתועלת הקוראים, שולבו בספר הסברים קצרים המבארים מונחים מרכזיים הקשורים למחקר המדרשי, דוגמת: סדרי קריאה ארץ ישראלים, דרשות מסוג הפתיחתא, סוגי מהדורות ביקורתיות ועוד.

אין בספר זה משום ניסיון לחדש דבר במחקר המדרש ואף לא להכריע במחלוקות השונות בין החוקרים, כי אם רק לסכם את דבריהם, להגישם בצורה בהירה לקהל הרחב ולאפשר ללומדי המדרש להציץ ולטעום מעולם מחקר המדרש בצד ההנאה מלימוד דברי רבותינו במדרשים עצמם. נעשה מאמץ להביא את דברי החוקרים בשם אומנם, ולציין את הדבר בכל מקום שבו קיימים חילוקי דעות בין החוקרים. הקורא יכול לאתר את מקור הדברים בעזרת הביבליוגרפיה שבסוף כל פרק, בה כלולים המאמרים וספרי המחקר (ללא הפניה מדויקת לעמודים). במקרים שבהם קיימים מספר מחקרים של אותו החוקר, הובא קיצור שם המחקר בסוגריים בגוף הפרק, ובהתאמה בביבליוגרפיה.

"הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו" (תהילים ק"ז, א).

תודתי לאשר יובל – שספר זה הוא פרי יזמתו – על הליווי והתמיכה בכתיבת הספר ועל ההזדמנות הנדירה ללימוד מקיף של מחקר ספרות חז"ל. תודה למורי, פרופ' אביגדור שנאן, שפתח בפניי את אוצרות ספרות חז"ל והאיר את עיניי בשבילי המחקר. יעמדו על התודה והברכה גם פנחס רוט שייעץ, תיקן, השלים ותרגם מבקיאותו הרבה בנבכי המחקר ובצפונות הביבליוגרפיה, והרב ד"ר אברהם שמאע, שעבר על פרקי מדרשי התנאים, תיקן והוסיף.

תודתי למשפחתי היקרה, לאישי צחי ולילדינו נתאי, שמואל ומלאכי-שמריהו.
הספר מוקדש באהבה להוריי היקרים, עזרא ולאה נקר.